

OJCZYSTY (161) *ai*

ojczysty (159), **ócczysty** *a.* **occzysty** (2); ojczysty : ócczysty *a.* occzysty *ZapWar* (7:2).

o jasne.

sg m N ojczysty (2). ◇ *G* ojczystého (10); -ého (2), -(e)go (8). ◇ *D* ojczyst(e)mu (2). ◇ *A* ojczysty (5), ojczyst(e)go (1). ◇ *I* ojczystym (1). ◇ *L* ojczystym (4). ◇ *f N* ojczystå (1). ◇ *G* ojczystěj (9); -ěj (4), -(e)j (5). ◇ *D* ojczyst(e)j (1). ◇ *A* ojczystą (7) [w tym: -a (2)]. ◇ *L* ojczystěj (3); -ěj (2), -(e)j (1). ◇ *n N* ojczysté (2); -é (1), -(e) (1). ◇ *G* ojczystého (32); -ého (2), -(e)go (30). ◇ *A* ojczysté (17); -é (1), -(e) (16). ◇ *I* ojczystym (3). ◇ *L* ojczystym (1) *LibLeg*, ojczystém (1) *KochFr*. ◇ *pl N subst* ojczyst(e) (5). ◇ *G* ojczystych (22). ◇ *D* ojczystym (2). ◇ *A subst* ojczysté (22); -é (11), -(e) (11). ◇ *I m i n* ojczyst(e)mi (1). *f* ojczystými (2); -ými (1), -(e)mi (1). ◇ *L* ojczystych (5).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI* (jeden z niżej notowanych przykładów) – *XIX w.*

1. *Przymiotnik od „ojczyzna” ‘kraj, z którego się pochodzi’; patrius Modrz, Cn; genitalis, natalis, natiuus Cn* (31) : iego [Władysława Warneńczyka] poświęconé Kości nie lą w oyczyfym grobie położoné *KochFrag* 43; Ormiánom grzyby po potopie zroflý/ Gdy lię im wody z oyczyfych gor znioflý *KlonFlis* C.

Wyrażenia: »ojczysty brzeg« (1): Dodaycie mu [mężowi] ták łczęśliwego biegu/ Ze wrychle ftanie ná oyczyfym brzegu. *KochPieś* 20.

»ojczysty(-a) kraj, kraina« [szyk 4:3] (4:3): *BielKron* 449; Zátym pożegnawfzy fye z kráiem oyczyfym Syn Izáków nád Nilem śiadł przeżroczyfym *KochPs* 158, 68; *StryjKron* 46; *KochPam* 80; *GrochKal* 7; IVfz vdátny Pánicze zacnych przodkow Synie Zdrowoś wrocon/ Bog zdárzył/ oyczyfey kráinie. *RybWit* [A2]v.

»ojczyste miejsce« [szyk 3:3] (6): Mizerna á vtrapióná była ná ten czås rzecz póspolita w Niemcech/ [...] gdzieby iey nigdy pogánfki nieprzyaciel thák bárzo niefkáził/ iáko fie oni lámi fkázili/ niemáiąc przodkiem baczenia ná mieyfca oyczyfte/ w kthorych fie porodzili/ y wychowáli z oycow/ z Dziádow/ z Prádiádow *BielKron* 237, 170v, 244, 248v, 401; Snádnie pziydziem [!] ku obronie/ kiedy będzie zgodá/ Pámieťáiąc ná fwe ftárfze/ y mieyfce Oyczyfte. *BielSpr* b2v.

Przen (5) : Y teraz po ześciu twoim Neryne płáčliwa/ Zápomniawfzy wod oyczyfych/ prawie ledwo żywa/ Siedzi ná piałczyfym brzegu Amphitry frogiey *KlonŻal* B3; Niechcąc ftárfzych fwych fluchác/ ná błędy wpadáia/ A zá tym požádný port Oyczyfity mijáia. *ZawJeft* 35.

a) *O niebie* (2) : Bładząc/ oczy wznosiemy/ Ku Oyczyfym przyłogam/ Gdzieś ty krol krolom/ y Bog infzym bogom *GrabowSet* M3v.

Wyrażenie: »miesca ojczyste« (1): Ale człeku/ ktorego duřza póřła znieba/ Otim czuć/ otim myflic úftawicźnie trzeba/ Iakoby lię mogł wrocić na mieřca oyczyfte/ Gdzie řpolnie przebywaią duchy wiekuifte. *KochSat* 84.

b) *O ziemi* (1) :

Wyrażenie: »ojczyste kraje« (1): niech mię ftráchu pełna łódź/ bárzo groźney wfzelkim ftanom śmierci/ z oyczyfych źiemie tey kráiom nie porywa *LatHar* 641.

a. *W odniesieniu do kraju ojczystego jako organizmu politycznego* (10) : Wářzá Kró: M. tedy [...] przyác to będźiefz raczył odemnie [...] iáko Máiefat Królewřki/ y ferce poważné/ zwykło

przyjmować od tych/ którzy dobro polspolité/ y ławę oyczyftą/ wiecznie/ [...] czym mogą podpiéráią.
OrzJan 4.

Wyrażenia: »dobra, skarby ojczyste« [*szyk 1:1*] (1:1): [*Co Turkowi na przeszkodzie*] zaż ziemiá Węgierfka/ głowá dóbr oyczyftych korony Polfkiéy: fkarb téy Rzeczypospolitéy *OrzJan* 85; K temu iż ná dobrym vzywaniu dárow miłego Bogá y fkarbow oyczyftych/ wżytko należy: bo zá tym ku dobremu iey/ y ku zátrzymaniu drogich wolności náfzych/ wżytkoby fię obracáło. *VotSzl* D4.

»prawa ojczyste« (1): Komu dowcipu równo z wymową doftáie/ [...] Niechay czyni porządek/ roftérkóm zábiéga/ Praw oyczyftych/ y piéknéy fwobody przeftzéga. *KochPieś* 51.

»ojczysta służba« [*szyk 1:1*] (2): Skoroś tedy Oyczyfté fłużby złożył z siebie/ Wziąłś przed fye fwé rzeczy *KochPam* 84; Drugi *stimulus* narodowi náfzemu fzlácheckiemu do fłużby oyczyftey/ [...] zda mi fię być potrzebny ten/ áby [...] *VotSzl* C2v.

»ojczysta(-e) swoboda, wolności« [*szyk 1:1*] (1:1): Kto wolności oyczyftych fátecznie przeftzéga?
Prot B2; *KochFrag* 29.

»ziemia ojczysta« = *solum patrium* *Modrz, Cn*; *genitalis terra, genitale a. natale solum, natalis humus* *Cn* (1): á tym fpofohem ziemię oyczyftą nie pomáłu zwoiowawfzy/ ludziom krzywd náczyniwfzy/ [*ludzie szlacheckiego stanu*] wyieźdzáią przeciw nieprzyacielowi *ModrzBaz* 102v.

W przen (1) :

Wyrażenie: »ociec ojczysty« (1): iákóz iednák powagá y máieftatem Królá Ie⁸⁰ M. Zygmuntá I. páná mądrego y oycá oyczyftégo/ wielefmy rzeczy między królmi wielkimi záfzłych/ częfto vciéráli y vmarzáli *OrzJan* 51.

2. Przymiotnik od „ociec” w znac. podstawowym; paternus *JanStat, Cn*; *patrius, patritus* *Cn* (4) :

a. W odniesieniu do mężczyzny (2) :

α. Odnoszący się do ojca jako podmiotu działania (1) : Bo ácz kto bywa w piékné zwyczáie ozdobny/ Rad nierad vléc muśi/ choć y człowiek godny: Gdy z przywáry oyczyftych złych fpraw ieft wiadomy *GosłCast* 33.

β. Pozostający z ojcem w stosunku pokrewieństwa (1) :

Wyrażenie: »pokolenia ojczystego« (1): tedy tá [żona] będzie winná z przyaciółmi fwémi/ namniéy dwiemá/ z pokolenia oyczyftégo [*ex linea paterna* *JanStat* 444] krewnych zezwolic ná tákowy zapis. *SarnStat* [630].

b. W odniesieniu do samca zwierzęcia; cechujący ojca (1) : ZAcni fie ludzie rodzą tákże z Zacnych/ Znać w koniách fztuki oyczyfte/ lękliwych Mężna Orlicá gołębi nie rodzi *SzarzRyt* B4v.

c. Od znac. ‘Bóg jako ojciec ludzi’: będący ojcem (1) : Twemi ia/ Pánie/ będąc vpewniony Obietnicami/ [...] Bać fie nie będę [...]. A záwżze ciébie/ o ftrożu moiego Zywortá/ chwalić będę oyczyftégo *SzarzRyt* B.

3. Dziedziczony, odziedziczony po ojcu lub przodkach; rodzinny; patrius *Mącz, PolAnt, Modrz*; *paternus* *Vulg, JanStat*; *patrimonialis* *JanStat, Cn*; *familiaris* *Mącz*; *haereditarius, paternalis* *JanStat* (122) : POftánowiwfzy Krol [*Jagiello*] wżytko porządnie w Krákovie w máley Polfzcie y w oyczyftey Litwie/ ciągnął w Srodopoście do wielkiej Polfki *StryjKron* 477; *OrzJan* 51.

Wyrażenia: »ojczysty(-e) Bog (a. bożki)« (2): Lecz to przed tobą wyznawam; że według lekty którą zową kácerftwem/ ták służę Oycu (*marg*) oyczyftemu. 2 L.G.S. (-) Bogu memu *WujNT Act 24/14; GosłCast 19*.

»część (a. częśćka) ojczysta« (5): yakom ya nye poszyãthl Czãsthky dzyedzyczney oczczysthey napyelaskowye (slyachethney katharzyny) *ZapWar ? nr 2116*; wziãcz ma pan Stanyslaw oth bracziey swey polowyczą zassyewku s ych częsczi oyczystnych. *ZapWar 1550 nr 2666, ? nr 2116, 1540 nr 2591, 1547 nr 2611*.

»dobra, majątności ojczyste (a. majątność ojczysta)« [*w tym: dobra i majątności (2)*] = *bona patria, patrimonium, res familiaris Mącz; bona paterna a. paternalia a. patrimonialia, hereditaria JanStat [szyk 16:11] (23:6); GroicPorz ff3v; Male gerentibus patriis bonis interdici solet, którzy sie zlie sřrãwuyã tym oyczyfte dobrã zwikły być odeymowane. Mącz 87c, 26a, 99d, 107c, 242c, 283d [2 r.]; SkarŻyw 143; ReszList 146; Dla tego wřzyfcy obywatel/ y Rycérztwo królestwã náłżego/ którzy brãciã/ álbo powinowáté fwe zãbiãia/ w oyczyfte dobrã nie mogã wftępowãc SarnStat 595, 208 [4 r.], 592 [3 r.], 593, 609, 988 [2 r.] (17)*.

»ojczysty dom« (1): Przécz mam zayřrzec kółztownych pãlaców komu/ A nie ráczey w fwym miełzkãc oyczyftym domu? *KochPieś 18*.

»dworz(zysko), zam(ecz)ek ojczysty(-e)« (2:2): *CzechEpPORz *v; Wociech Iałtrzebicz Arcybiskupem Gnieznieńkiem on ktori Iałtrzebicz Zamek trzimal Oitziłti v Stobnice PaprUp E3v; Młódzy ná gniazdzie zoftãie: to ieft, że dworzylko oyczyfte nań przychodzi SarnStat 1265; RybWit [A]v*.

»ojczyste dziedzictwo« = *hereditas Mącz [szyk 2:2] (4): Kãplani kãżdego ftanu co oyczyfte dzyedzictwo trzymãia winni woynã służyć. UstPraw D3; In domo quae mihi haereditate obvenit habito, W tym domu którymi [lege: który mi] sie z oyczyftego dziedzictwã doftãł miełzkam. Mącz 483b; StryjKron 190; SarnStat 635*.

»ojczyste dziedziny« (1): A Słuckie y Kopyłłkie/ oyczyfte dziedziny. Doftãły mu sie z działu *KołakCath A4*.

»gniazdo ojczyste« (1): (*nagł*) Ná dom w Czarnolesie (-) Ia/ pãnie/ niechay miełzkam w tym gniazdzie oyczyftém *KochFr 112*.

»grunt ojczysty« (2): Item Grunth oyczysthy thak rozdzielon ma bycz na syedm czãsczy *ZapWar 1550 nr 2666; ZapKościer 1584/52*.

»imienie ojczyste« = *patrimonium Mącz, Modrz; fortuna patria Mącz [szyk 4:3] (7); ZapWar 1546 nr 2583, 1548 nr 2668; Patrimonium conficere, Vtraćyc oyczyfte ymienie. Mącz 114d, 150b, 206b, 330b; Ieft nád to y tãkich wiele/ ktorzi [...] mãietność fwoię y bogãte oyczyfte imionã rořprãziaiã ModrzBaz 32*.

»księstwo, państwo, krolestwo ojczyste« [*szyk 8:5] (8:3:2): LibLeg 10/61v; NYkořtrátã álbo Kãrmentis krołowa Arkãdiyłka [...] opuściwřzy Arkãdiyłkie krolestwo oyczyfte/ puściłã sie do Włoch BielKron 51; StryjKron 225, 285, 395,482, 502 (8); Iagielo po ochrtzeniju Władiłlaw [...] naprzod Xieftwo fwe oyczyfte do Koroni przilatzil. PaprUp 84; ftãnał Bóg zã łzkodę Y temu [OIbrachtowi]/ wziãł oyczyfte pãntwo zã nagrodę. KochFrag 43; SarnStat 1001*.

»prawa (a. prawo) ojczyste« = *leges patriae* *Modrz* (4): *ModrzBaz* 97, 139; Ktory [*Ringolt Algimuntowic*] naprzod Rułkie/ Zmodźkie/ Kurłkie/ Litewłkie/ y Podlálkie páńftwá/ ktore mu łzczeńcie y práwo oyczyłte podáło złączywłzy/ poczał fię piłác Wielkim Xiędzem Litewłkim/ Zmodźkim/ y Rułkim *StryjKron* 285; bo w ten czás [sędzia] łprawiedliwie łdzącym będzie znan/ gdy wedle praw oyczyłtych/ wedle wftaw łdzić będzie *Phil* L.

»ojczysta rola« (1): IVż temu lat siedemnaście [...] iáko puściwłzy fię Dworu [...]: wsiadłem ná oyczyłtý roli *JanNKar* A2.

»siedlisko ojczyste« (1): Iakom ya nyewzyan [!] ysby syedliska oyczisthego Dilowanya y slvpow od staynyey y od oborj na kmyeczem syedliskv skarzynskiem *ZapWar* 1541 nr 2601.

»spadek ojczysty« (1): iefli kto o dziedzictwo iefł obwinion/ ták przyłfyęże. Iże dziedzictwo o ktore iefłtem obwinion mam od tego.N. kupione/ álbo dárowáne/ álbo s łpadku Oyczyłtego dołtápione. rc. *GroicPorz* y4v.

»ojczysta stolica« (1): Dowmant łzyroko pánuiac woyłko rołpuścił/ nieiáwná woyná/ ále fortelem táiemnym myłłac Brátá Troydená zábić/ á potym oyczyłtey Stolicy Litewłkiey dołtác łnádnie mu fię zdáło *StryjKron* 360.

»(u)dział ojczysty« [szyk 2:1] (3): Tegoż roku Xiążę Alexander [...]/ ktorego Oycowi Włodimirzowi Olgerdowicu odiał był Witołł bez przyczyny Kijowłkie Xięłtwo vdzielne/ przyiáchał ozdobnie do Wilná [...]/ gdzie w Senatorłkim kole vpominal fię iáwnie vdziału fwoiego oyczyłtego Kijowá. *StryjKron* 598, 355; *WerKaz* 299.

»ustawy ojczyste« = *patria instituta, patria potestas* *Modrz*; *patriae leges* *PolAnt*; *paternae traditiones* *Vulg* [szyk 3:1] (4): *BudBib* 2.*Mach* 7/2; Napirwey tedy/ iáko fię okázuie z ksiąg w ktorych początki łwiátá opifano/ obyczáymi fię tylko łprawowano á wftawámi oyczyłtými. *ModrzBaz* 102, 102; *WujNT Gal* 1/14.

»ojczyste wiano« (1): Ktoby wzyał gwałtem białą głowę/ á był pozwan przed nas pozwem [...]. A [ona] wyznáłaliby iż iá wzyał zá iey wołá/ tedy táká ma być odłdzoná oyczyłtego y máćierzyłtego wianá/ wiecznemi czály. *UstPraw* B2.

»wieś (a. wioska) ojczysta« (2): *Datum Lipfię* w Rułi włi oyczyłtý/ *Anno 1592. octaua Septemb.* *SarnStat* *4v; Dan z wiołki mey oyczyłtey/ y W.M. wiadomey/ *Die I. Februarij.* Roku 1596. *VotSzl* A3.

»zakon ojczysty« (2): Iáciem iefł mąż Zydowin/ [...] wyćwiczony według prawdy zakonu oyczyłtego [*paternae legis*] (*marg*) dołtátecznie w zakonie oyczyłtým. G. (-) *WujNT Act* 22/3.

»ojczysta ziemia« = *terra patrum suorum* *PolAnt* [szyk 1:1] (2): *BudBib* 1.*Mach* 15/10; A Xiążę Bołław Swidrigayłó Brát łágełow będąc zbiegiem w Prufiech/ zebrał fię z nowu ná Witołłdá [...] y z wielkim woyłkiem Niemieckim ná dzień S. Doroty do ziem oyczyłtych Litewłkich przyciágnął *StryjKron* 502.

»zwyczaj(e) (a. obyczaje) ojczyste(-y)« = *consuetudines patriae, mores patrii* *Modrz*; *mos paternus* *Vulg* (6): áby ze włzytkich łtanow byli obráni co nabiegleyłzi: nietylko ci/ ktorzi połłepki łdow y ich obwárowánia wiedzá/ ábo ktorzi práwá y zwyczáie oyczyłte wmiéiá *ModrzBaz* 97, 139; wczyniwłzy wielki łtos z drew łuchych ná zgłifkach Wilenłkich według zwyczáiu oyczyłtego pogáńłkiego/

zgotowali wżyftki potrzeby do łpalenia ćiałá *StryjKron* 467; *KochWr* 27; *WujNT Act* 28/17, s. 507 *marg.*

Szeregi: »ojczysty i dziadowski« (1): Wypráwili tedy zaráz Pánowie Koronni do Litwy Połty/ ktorzyby Sigmuntá ná Kroleftwo Polłkie Oyczyfté y Dziádowłkie przyprowadzili *StryjKron* 707.

»dziedziczny, (i) ojczysty« [szyk 3:2] (5): *ZapWar ? nr 2116* [2 r.]; iełliby który z nich ná dobrá łwé oyczyfté y dźiedziczné łiftów niemieli *SarnStat* 1061, 1030, 1190.

»(tak, jako) ojczysty i (jako) macierzysty« = *paternus et maternus JanStat* [szyk 12:1] (13): Iakom sya ya nyewrzucził w czesz iego oyczistha y Macierzistha Mlyna y sthawu Iego ymyenya Dworzna *ZapWar* 1547 nr 2611, 1540 nr 2591, 1548 nr 2668, [1550] nr 2583; Chybá iż nie odpráwieni mogli by dowiełć świádkámi/ iże łye wyrzekli z dobr Oyczyftych y Máćierzyftych. *GroicPorz* ff3v; *UstPraw* B2; *ZapKościér* 1584/52; *SarnStat* 208 [4 r.], 1167; łkoro wieść dołzłá tego nıkczemniká O śmierci oycá iego: zarázem we wżyftkie Wsi ták oyczyfté iáko w máćierzyfté wiechał. *CiekPotr* 12.

W przen (1) :

Wyrażenie: »ojczysta stolica« = *siedziba* (1): Ten [twój stryj] oyczyftá łtolicę y łtan twoy łzczęśliwie/ Ma połtánowić z twoim nalepłszym włáściwie. *KołakCath* C2.

α. *W funkcji rzeczownika*: »ojczyste« (25) : A natym domie iełcze maia dzieci pierwłze część z oiczystego *ZapKościér* 1580/6v, 1580/7, 1584/50v, 1585/55.

Szereg: »(tak) (jako) ojczyste (jako) i macierzyste (a. macierzyńskie)« [szyk 20:1] (21): Przeciłwko themu pán Bieniałz podliełki brath ich przyrodny odstępuie wmlým [!] Podliełiu braći łwey przerzeczoný Oiczyftego y Macierzystego takze i spadku po nieboszcze siestrze swey Annie *ZapKościér* 1580/13v; y podzyękowali łzvpelny łzapłati tak soycziftego yako y smaczerziftego *ZapKościér* 1586/67v; ysz czy panowię Lubanłczy łpolęcznie Kładli łsumę pięniędzi przerzeczoná łmáietnołczy Lubania y łkrizowa tak z gruntu łięzaczego iako y rzęci ruchomich oyczistego y macierzinskiego *ZapKościér* 1587/74, 1582/29, 1584/42v, 45, 47 [2 r.], 1585/56v (21).

4. *Tutejszy, niezagranczny* (3) : Przetoż nád oyczyftym źielem/ nád kápułtá latá Motel/ wáșionká łkrzydłáta. *KlonŻal* C3; POTROYNY przedtym z SKARBV Philemonowego Plautus wyiał, y przekuł ná xtáłt oyczyftego. *CiekPotr*)?(2; Włzytkie do Polłki przyłzły tu wykřęty/ Gdy łię v Gdańłká ziałwiły okřęty/ Prołtość oyczyfta y niewinność oná/ Iełt przewierzgniona. *KlonFlis* C4.

*** *Bez wystarczajácego kontekstu* (1) : Patrius, Oyczyftý/ Domowy/ Też kráyiny którey obyczáye. *Mącz* 283d.

Cf OJCOW, OJCOWSKI, [OJCZYSKI], OJCZYZNY

MP, ZCh